

CONFRONTING THE FRONTIERS OF FAMILY AND SUCCESSION LAW

Liber Amicorum Walter Pintens

Editors

Alain-Laurent VERBEKE

Jens M. SCHERPE

Charlotte DECLERCK

Tobias HELMS

Patrick SINAËVE

intersentia

Cambridge – Antwerp – Portland

Intersentia Publishing Ltd.
Trinity House | Cambridge Business Park | Cowley Road
Cambridge | CB4 0WZ | United Kingdom
Tel.: +44 1223 393 753 | email: mail@intersentia.co.uk

Distribution for the UK:
Hart Publishing Ltd.
16C Worcester Place
Oxford OX1 2JW
UK
Tel.: +44 1865 51 75 30
Email: mail@hartpub.co.uk

Distribution for the USA and Canada:
International Specialized Book Services
920 NE 58th Ave Suite 300
Portland, OR 97213
USA
Tel.: +1 800 944 6190 (toll free)
Email: info@isbs.com

Distribution for Austria:
Neuer Wissenschaftlicher Verlag
Argentinierstraße 42/6
1040 Wien
Austria
Tel.: +43 1 535 61 03 24
Email: office@nwv.at

Distribution for other countries:
Intersentia Publishing nv
Groenstraat 31
2640 Mortsel
Belgium
Tel.: +32 3 680 15 50
Email: mail@intersentia.be

Confronting the Frontiers of Family and Succession Law. Liber Amicorum Walter
Pintens
Alain-Laurent Verbeke, Jens M. Scherpe, Charlotte Declerck, Tobias Helms and
Patrick Senaeve (eds.)

© 2012 Intersentia
Cambridge – Antwerp – Portland
www.intersentia.com | www.intersentia.co.uk

Photograph: © Luc Roemendael

ISBN 978-1-78068-076-7
NUR 822

British Library Cataloguing in Publication Data. A catalogue record for this book is
available from the British Library.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm
or any other means, without written permission from the publisher.

PREFACE: A MIRROR AND A PRISM

On behalf of the editors I proudly present this magnificent *Liber Amicorum* for Professor Dr. Walter Pintens: *Confronting the Frontiers of Family and Succession Law*.

It was clear to all five editors from the very outset that the *Festschrift* for Walter Pintens should be a 'special' book. We intended it to stand out in the seemingly endless stream of academic 'goodbye works' celebrating a colleague who is on the verge of embracing the emeritus status.

On this occasion, I wish to thank my fellow editors, Mr. Hans Kluwer and his collaborators at Intersentia, as well as Em. Prof. Dr. Dirk Van den Auweele. Their invaluable efforts have made it possible to create this beautiful book. In particular the publisher Intersentia, a lifelong partner of Professor Pintens in his academic endeavors, has been extremely supportive all along the process. Literally any request or wish expressed by the editors in their attempt to make this book a real gem, a collector's item, has been fulfilled. We hope the readers will find that we have succeeded in such an ambitious undertaking.

This *Liber* clearly reflects the personality and wide-ranging national and international work and interests of our celebrated emeritus. The contributions by the many authors mirror the quantity and quality of the numerous publications of Walter Pintens (see bibliography at p. XXIII-XLVI). They echo his impressive academic achievements in many fields, both in Belgium and abroad, nicely described in the *laudatio* by Professor Dillemans (see p. XVII-XXII), Hon. Rector of the University of Leuven, predecessor and mentor of Walter Pintens.

It is indeed rather extraordinary for a Flemish Professor of Law, especially in the domain of private law, to have such international exposure and impact as Walter Pintens has had. How often does one find a law professor who continuously holds an additional professorship in another jurisdiction for almost thirty years? As a Honorary professor at the University of Saarbrücken, Walter Pintens was and still is integrated in the German academic life in a way that very few foreigners ever have been.

This international aura of Professor Pintens radiates directly into the two massive volumes of this *Liber*. They comprise almost two thousand pages in

exactly one hundred contributions (or 99 excluding this preface), written in five languages, by more than 110 authors from several countries in Europe, the United States, Japan and South Africa. There are 31 papers in English, 25 in Dutch, 24 in German, 19 in French and one in Afrikaans.

His open mind and ever-comparative attitude almost naturally made Professor Pintens a man of wide reading. Many of us have enjoyed his broad cultural, artistic and historical interests and knowledge. The vast range of articles in this *Liber amicorum* is a tribute to his erudition. From all corners of the world an impressive group of friends of Walter Pintens, academics and professionals of the highest esteem and expertise, have explored the many areas of interest to him. Probably for the first time ever, three Rectors of the University of Leuven, former Rectors Dillemans and Oosterlinck and current Rector Waer, have contributed to the same *Liber*.

Several contributions are centered on the fundamental question of the balance between contractual freedom and private autonomy versus mandatory rules in family and succession law. Furthermore, the book offers in-depth and innovative reflections and analysis on an abundance of essential issues and questions in today's family and succession law. One can find illuminating thoughts on a very wide range of topics, including Europeanisation of family law, human rights, EU law and conflict of laws, matrimonial property law, alimony and maintenance, marital contracts, inheritance law, gifts, life insurance, moral rights, marriage and divorce, non-marital cohabitation, same-sex couples, adoption and mediation but also general contract and property law, legal history, art, philanthropy and even tax and social security law.

This is a creative and international book, a prism reflecting many different perspectives on important areas of law, touching every human being and truly confronting the frontiers of family and succession law. We are convinced it is worthy of the academic stature of our emeritus. In the words of Rector Dillemans (p. XIX), he is just in the middle of his career. It is our humble wish that this *Liber Amicorum* may always be a festive milestone commemorating this mid-career moment of Professor Emeritus Dr. Walter Pintens.

Prof. Dr. Alain-Laurent Verbeke
Leuven, April 2012

WALTER PINTENS, EEN FIJNBESNAARDE PROFESSOR

Het is niet makkelijk schrijven over zijn opvolger, zeker als die opvolger een goede vriend is... Het subjectieve doorkruist voortdurend de grote lijnen van een carrière, gekenmerkt door een veelheid aan activiteiten, die vaak mooie persoonlijke herinneringen genereren. Hij betrad zovele domeinen, vaak stapstenen op een reis die wij gedeeltelijk samen hebben afgelegd maar waarin hij dan verder en veel verder is gegaan. Enkele daarvan wil ik belichten.

Ongetwijfeld was en is het familiaal vermogensrecht de kern van het onderwijs en het onderzoek van professor Walter Pintens. Reeds zijn proefschrift *Echtscheiding door onderlinge toestemming*, onder leiding van wijlen prof. dr. Johan Pauwels, bekroond met de Prijs van het Notariaat, was een familie-rechtelijk onderwerp met een sterke familiaal vermogensrechtelijke component.¹ Het werd een rechtsvergelijkende studie waarin voor het eerst in ons land de typologische methode werd gebruikt. Het was ook op zijn tijd vooruit. Bijna twintig jaar later lag het aan de basis van een ommezwaai in de rechtspraak van het Hof van Cassatie over de toepassing van de leer van de wilsgebreken op de echtscheidingsovereenkomst.²

De beoefening van het familiaal vermogensrecht is een hele uitdaging, want deze materie is in zijn tijd veel beweeglijker geworden dan ze ooit is geweest. Het begon al in mijn tijd met de nieuwe wetgeving op het huwelijksvermogensrecht van 1976. *Et pour cause!* Vele ingrijpende veranderingen en ontwikkelingen in het maatschappelijk bestel hebben onvermijdelijk een sterke impact gehad op de regelgeving terzake.

De mensen leven veel langer. In mijn jeugd kon men nog voluit gaan voor een huwelijksbelofte “tot de dood ons scheidt”. Die dood kwam een kwart eeuw later. Ik heb eens gemeend te moeten voorstellen voor het huwelijk een termijn te voorzien, met natuurlijk stilzwijgende verlenging, maar dat was toch te ondoordacht. Het aantal echtscheidingen is aanzienlijk gestegen en, onder meer, daardoor ook... het aantal huwelijken. De vergrijzing heeft ingrijpende gevolgen. Velen hebben drie of vier levens. Maar daarin is dan nog wel een spe-

1. W. PINTENS, *Echtscheiding door onderlinge toestemming*, Antwerpen, Kluwer, 1982.

2. Cass. 16 juni 2000, RW 2000-01, 238, noot W. PINTENS.

cifiek gendersverschil: er zijn veel meer weduwen dan weduwnaars, want niet alleen is de gemiddelde leeftijd van vrouwen – nog steeds en nog voor lange tijd – merkkelijk hoger dan die van mannen, maar bij de meeste huwelijken is de vrouw jonger dan haar man. In de meeste rust- en verzorgingstehuizen is slechts één op de vijf verblijvenden een man (met dezelfde verhouding in het verzorgingsteam...). Volgens experts is die ongelijkheid een goede zaak: vrouwen kunnen zich beter ten huize organiseren en blijken ook minder aan eenzaamheid te lijden. De talloze bezoekers die bij Walter terecht komen voor advies over familiale vermogensplanning, zijn vooral vrouwen. En er is nu veel aan de hand inzake die vermogensplanning, oudedagregeling en erfregelingsprojecten, meestal met een sterke fiscale invalshoek.

Daarenboven hebben het klassieke huwelijk en gezin veel van hun centrale positie verloren. Nog steeds komt in de waardenenquêtes het gezin op de hoogste plaats uit, maar de definitie ervan gaat steeds meer alle richtingen uit, met veel nieuwe gelijkgestelde vormen en alternatieven. De traditionele gezinsstructuur is grondig gewijzigd mede door de soepele echtscheidingen en vlotte nieuwe formules van ouderschap. Steeds meer wordt het gezin ofwel verengd tot eenoudergezinnen ofwel verruimd tot ‘patchwork-gezinnen’.

Daarnaast heeft het gelijkheidsbeginsel het huwelijksgoederenrecht en erfrecht grondig gewijzigd. Men herinnere zich het fameuze Marckx-arrest uit 1979, waarover Walter Pintens recent nog samen met Jens Scherpe een interessante en goedkeurende reflectie schreef in het verzamelwerk *Landmark cases in Family Law*.³

Verder krijgt het familiaal vermogen een andere consistentie en een andere loop. In het vooroorlogse en nog tijdelijk naoorlogse verleden was het familiaal vermogensrecht en in het bijzonder het schenkings- en erfrecht er eigenlijk voor de welgestelde families en die waren nooit erg talrijk. Sinds de zestiger jaren is hun aantal uitgedeid, hoewel nog steeds zeventien percent van de landgenoten onder de armoedegrens leven. Aan hen is ons familiaal vermogensrecht niet zo direct besteed. Voor de eerste groep geeft de combinatie met langer – vaak actief – leven aansporing tot de zo vaak opduikende familiale vermogensplanning, waar een behoorlijk aantal juristen – en niet van de minste – zich in bekwamen, in samenwerking en met het advies van economen maar vooral toch van fiscalisten! Waarbij dan de vrees voor welvaartverlies en de wat aangestuurde onzekerheid over de pensioenontwikkeling de aanzet geeft voor de generatie langlevende ouderen om een steeds groter deel in handen te houden, soms verkleumde handen. Met een grotere stilstand van het familievermogen tot gevolg. Of toch niet, want voor alle situaties, ook de nieuwe gecreëerd door

3. W. PINTENS en J. SCHERPE, The Marckx Case: A ‘Whole Code of Family Law’?, in St. GILMORE et al., *Landmark Cases in Family Law*, Oxford, Hart, 2011, p. 155-174.

nieuwe wetgeving die voor een herhaald beroep op notarissen en adviseurs zorgt, leidt een beweeglijk vooruitzicht tot aangepaste planning.

In 1985, toen ik rector werd, was mijn evidente opvolger Walter Pintens en mocht ik tevens de leiding van onze groep, toen reeds tot een echt “Instituut voor Familiaal Vermogensrecht” gepromoveerd, aan hem overlaten. Gelet op alle ontwikkelingen in het familiaal vermogensrecht, was voor hem de erfenis dus boeiender dan ooit. En ik had geen subdomeinen aan anderen vermaakt, zodat hij het “voorbehouden deel” niet moest inroepen. Bij de veertigjarige viering van ons Instituut in 2007 kon ik nog eens terugblikken en een inleidend woord brengen, waarin ik met overtuiging de sterke dynamiek en uitstraling ervan kon loven.⁴

Ik ben van mening dat collega Pintens het beter gedaan heeft dan zijn voorganger. Hij had eigenlijk al alle nodige ervaring. Hij ging nog harder werken. Hij wist zich goed te omringen met medewerkers die toonaangevende doctoraten schreven en voor ons Instituut brak een nieuwe bloeitijd aan. Markante uitingen hiervan zijn het standaardwerk *Familiaal Vermogensrecht*⁵ en de alom gewaardeerde reeks *Patrimonium*.⁶ Walter Pintens geniet een breed vertrouwen vanwege praktizijnen en wetgevende instanties. In het gesprek luistert Walter, maar hij is toch bijzonder vlug in de reactie. En men weet *genau* wat hij denkt. Hij denkt driedimensionaal: hij gaat naar de grond van de zaak, verbreedt de horizon naar belendende domeinen en overziet het geheel om tot hogere synthesen te komen. En telkens wordt inzicht gevolgd door een optreden met stijl, geschraagd door een brede culturele belangstelling. Zijn Instituut was steeds in menig opzicht present en was volop in zijn rol van kritische instelling tegenover het maatschappelijk gebeuren, zoals dat van een moderne universitaire instelling verwacht wordt. Walter Pintens zal daarvoor blijven borg staan vanuit welke positie ook. En op welk moment ook in zijn maatschappelijk en wetenschappelijk engagement. Hij begint nu de “derde leeftijd”. En er zijn thans vier leeftijden. Hij bevindt zich dus net in het midden.

En toch mag mijn verhaal zich niet beperken tot het bovenstaande succesgebeuren.

Zo is hij ook een expert in het verwante familierecht, basis uiteraard van het familiaal vermogensrecht. Ook daarin is hij de rechtsvergelijkende invalshoek van zijn doctoraat steeds blijven koesteren. In 2001 was hij medeoprichter van de *Commission on European Family Law*, waarin hij samen met eminente buitenlandse collega's een belangrijke bijdrage levert tot de harmonisatie van

4. R. DILLEMANS, Veertig jaar Instituut voor Familiaal Vermogensrecht, in W. PINTENS (ed.), *De vereffening van de nalatenschap*, Antwerpen, Intersentia, 1987, p. XI-XIII e.v.

5. W. PINTENS et al., *Familiaal vermogensrecht*, tweede druk, Antwerpen, Intersentia, 2010.

6. W. PINTENS en Ch. DECLERCK (ed.), *Patrimonium*, Antwerpen, Intersentia, 2006 e.v.

het Europees familierecht.⁷ Samen met zijn collega's werd hij genomineerd voor de 2007 *Descartes Prize for Transnational Collaborative Research* van de Europese Unie. Hij is co-editor van de *European Family Law Series*, waarin reeds meer dan dertig banden de contouren van een Europees familierecht uittekenen.⁸ Sinds 1997 geeft hij *Family and Succession Law* uit in de *International Encyclopaedia of Laws* met thans reeds zeven volumineuze delen.⁹ Hij is co-editor en voorzitter van de Internationale Adviesraad van het *Zeitschrift für das gesamte Familienrecht*.

Collega Pintens schreef ook een algemene *Inleiding tot de rechtsvergelijking*¹⁰, een waarachtig handboek met de blik niet alleen op het Franse, het Engelse en – in zijn geval natuurlijk – het Duitse recht, maar ook naar het recht van de V.S., van Japan, en... het Islamrecht. De rechtsvergelijking bracht hem toen al – in *tempore iam suspecto!* – tot de hoop op een harmonisatie en ooit een eenmaking zelfs van het familierecht dat wel “traditioneel als een van de meest cultuurgebonden rechtstakken wordt beschouwd”.¹¹ Maar professor Pintens waarschuwt: “*Tendensen in de richting van een ius commune mogen niet doen vergeten dat de rechtsvergelijking op een evenwichtige wijze gelijkenissen en verschillen dient bloot te leggen. Ondoordachte oplossingen die niet op hun merites worden getoetst, kunnen niet worden aangewend om, koste wat het wil, verschillen te overbruggen. Rechtsvergelijking en rechtseenmaking vragen tijd. Zij zijn niets voor snelle reizigers. Spontane harmonisatie, voorbereid door rechtswetenschap en onderwijs, leidend naar gemeenschappelijke oplossingen in rechtspraak en wetgeving, zal dikwijls meer resultaat opleveren dan het streven naar rechtseenmaking door internationale overeenkomsten. De plannen voor een Europees Burgerlijk Wetboek vergen allicht een voorbereiding van vijftig jaar, en dan nog. Eerder dan een gedetailleerde codificatie zal moeten worden gedacht aan een restatement naar het voorbeeld van de Unidroit Principles dat de nationale wetgevingen zal kunnen beïnvloeden en op één lijn brengen*”. Deze expertise in de rechtsvergelijking genereerde op een welhaast natuurlijke wijze zijn verkiezing tot geassocieerd lid

7. K. BOELE-WOELKI, F. FERRAND, C. GONZÁLEZ BEILFUSS, M. JÄNTERÄ-JAREBORG, N. LOWE, D. MARTINY en W. PINTENS, *Principles of European Family Law Regarding Divorce and Maintenance between Former Spouses*, in *European Family Law Series*, nr. 7, Antwerpen, Intersentia, 2004; K. BOELE-WOELKI, F. FERRAND, C. GONZÁLEZ BEILFUSS, M. JÄNTERÄ-JAREBORG, N. LOWE, D. MARTINY en W. PINTENS, *Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities*, in *European Family Law Series*, nr. 26, Antwerpen, Intersentia, 2007. Over de CEFL zie W. PINTENS, Die Commission on European Family Law (CEFL), in MENG, W., RESS, G. en STEIN, T. (ed.), *Europäische Integration und Globalisierung*, Baden-Baden, Nomos, 2011, p. 359-374.

8. K. BOELE-WOELKI, F. FERRAND, C. GONZÁLEZ BEILFUSS, M. JÄNTERÄ-JAREBORG, N. LOWE, D. MARTINY en W. PINTENS (ed.), *European Family Law Series*, Antwerpen, Intersentia, 2003 e.v.

9. W. PINTENS (ed.), *Family and Succession Law*, in *International Encyclopaedia of Laws*, Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International, 1997 e.v.

10. W. PINTENS, *Inleiding tot de rechtsvergelijking*, Leuven, UPL, 1998.

11. W. PINTENS, o.c., p. 261.

van de *Académie Internationale de Droit Comparé* te Parijs en zijn functie als corresponderend editor van het *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*.

Zijn zeer talrijke publicaties bestrijken verder nog het notarieel recht en het internationaal privaatrecht.

Prof. dr. Walter Pintens kan terugblikken op een rijk gestoffeerd palmares. Als gewoon hoogleraar aan de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de KU Leuven kreeg hij een brede leeropdracht toebedeeld. Hij doceerde niet enkel gedurende bijna dertig jaar het familiaal vermogensrecht en het vergelijkend familierecht maar ook gedurende vele jaren het notariële recht en de rechtsvergelijking.

Hij was een echte fulltime professor, zoals men er in een sterk op de maatschappij betrokken Faculteit Rechtsgeleerdheid niet zo veel meer vindt. Dit blijkt uit vele dingen, onder meer uit zijn jarenlange mateloze inzet voor het bibliotheekwezen, als beheerder van de Rechtsbibliotheek, als voorzitter van de Bibliotheekgroep Gedragswetenschappen en als commissaris van de Universiteitsbibliotheek. Toch belet hem dat niet zich ook sterk in te zetten voor die maatschappij buiten de Faculteit, alhier en zeker ook elders, in internationaal verband, waar hij thuis is. Duitsland in het bijzonder is geen buitenland voor hem. Aan de *Universität des Saarlandes* in Saarbrücken doceert hij als *Honorary professor* Europees privaatrecht. Hij was gastprofessor in Berlijn en Freiburg maar ook in Pretoria en Cambridge, waar hij *visiting fellow* was aan het Gonville & Caius College. In Duitsland verkozen zijn collega's hem tot vice-president van de *Wissenschaftliche Vereinigung für Familienrecht*. De Université Jean Moulin te Lyon benoemde hem tot lid van het *Collège d'Experts de droit privé*. Hij trad op als expert voor de Raad van Europa en adviseerde buitenlandse wetgevers over hervormingen in het erfrecht tot in Montenegro. Zijn renommee bracht hem naar Hong Kong, waar hij titularis was van de *Shann-lecture*.

Ook de magistratuur droeg zijn belangstelling weg. In 1987 werd hij tot plaatsvervangend vrederechter in Leuven benoemd. Twee keer werd hij door de Senaat verkozen tot lid van het Wervingscollege der Magistraten. Hij is lid van het Wetenschappelijk Comité van het Instituut voor de gerechtelijke opleiding.

De bekroning van zijn carrière was zijn verkiezing, als eerste Belg ooit, tot Secretaris-generaal van de *Commission Internationale de l'Etat Civil*, een intergouvernementele organisatie met zetel te Straatsburg, die vooral tot doel heeft een grensoverschrijdende samenwerking te bewerkstelligen tussen haar leden, thans zestien lidstaten, met het oog op de verbetering van de werking van de burgerlijke stand, o.m. door de oprichting van een elektronisch platform voor de internationale uitwisseling van gegevens.

Maar, en dat heb ik voor het mooie slot gehouden: Walter is een universiteitsprofessor die beantwoordt aan het profiel vastgelegd in de Magna Carta van Bologna. Hij legt niet enkel de klemtoon op de hoofdopdrachten onderzoek en

onderwijs, maar ook op de steeds sterker opkomende universitaire opdracht: de maatschappelijke dienstverlening.

Zeer vele personeelsleden en hun familieleden consulteerden hem. Aan onze universiteit is hij de bekende “hoeder van weduwen en wezen” geworden. En zo heb ik hem de jongste jaren nog heel vaak van nabij doende gezien. Recent nog gaf hij ook voor het prachtig functionerend Emeritiforum van onze Universiteit een informatievoordracht, met intens debat, over familiale vermogens- en successieplanning, het ‘duo-legaat’ inbegrepen. Het heeft voor vele van onze collega’s en hun partners het licht doen schijnen. Het verwonderde dan ook niemand dat hij tot voorzitter werd verkozen van de beleidsgroep van de organisatie ‘Testament.be’, een vereniging die het testament stimuleert.

En vooral, vooral speelt hij een cruciale rol in het groots project dat al jaren grote vruchten brengt voor onze universiteit: de fondsenwerving en sponsoring van wetenschappelijk onderzoek en onderwijs in maatschappelijk belangrijke domeinen. Hij is de aangewezen adviseur van laag tot hoog. Het zo succesvolle Leuven Universiteitsfonds, dat hoge toppen scheert, wordt door hem gecoacht. Hij begeleidt juridisch en ook humanitair de kandidaat-schenkers en -ondersteuners, hij verbetert de procedure en juridische efficiëntie van de vele maatschappelijk heilzame projecten. En die maken, ook voor een universiteit die de standaardfinanciering van overheidswege en de gerichte projectfinanciering van de bedrijfswereld ontvangt, hét grote verschil.

Dank Walter, gij maakt mede het verschil.

Prof. Dr. Roger Dillemans
Ererector KU Leuven

BIBLIOGRAFIE VAN PROF. DR. WALTER PINTENS

1975

Wijziging van voornamen, *Rechtskundig Weekblad* 1974-75, 2433-2458.

1976

Actuele ontwikkelingen in het naamrecht, *Jura Falconis* 1975-76, 279-288.

De keuze van de voornamen en de interpretatie van artikel 1 van de Wet van 11-21 germinal jaar XI (1 april 1803). Noot bij Rb. Brussel 8 januari 1975, *Rechtskundig Weekblad* 1975-76, 1264-1266.

Noot bij Hof Antwerpen 1 oktober 1975, *Rechtskundig Weekblad* 1975-76, 2010-2011 over de verbetering van de registers van de burgerlijke stand.

1977

Uitkering van levensonderhoud aan kinderen na echtscheiding door onderlinge toestemming. Noot bij Vred. Brasschaat 30 juni 1976, *Rechtskundig Weekblad* 1976-77, 1268-1271.

De erfrechtelijke gevolgen van het overlijden van de debiteur voor de uitkering na echtscheiding. Noot bij Cass. 4 november 1976, *Rechtskundig Weekblad* 1976-77, 2549-2551.

Enkele aspecten van de provisio ad litem. Noot bij Hof Antwerpen 30 november 1976, *Rechtskundig Weekblad* 1977-78, 521-522.

De verbetering van de naam in de akten van de burgerlijke stand. Noot bij Cass. 29 oktober 1976, *Rechtskundig Weekblad* 1977-78, 837-839.

De afschaffing van artikel 305 B.W. door de Wet van 1 juli 1972. Een wetsconflict in de tijd, *Tijdschrift voor Notarissen* 1977, 297-300.

1978

Overeenkomsten tot vereffening van het gemeenschappelijk vermogen bij feitelijke scheiding. Noot bij Rb. Brussel 1 maart 1978, *Rechtskundig Weekblad* 1978-79, 1052-1053.

Tegenbrieven bij de regeling van de rechten van beide echtgenoten in het raam van een echtscheiding door onderlinge toestemming. Noot bij Rb. Leuven 19 december 1977, *Rechtskundig Weekblad* 1978-79, 1055-1058.

De echtscheiding in de notariële praktijk, *Tijdschrift voor Notarissen* 1978, 33-50, 65-72.

1979

Juridische opleiding in de Duitse Bondsrepubliek, *Rechtskundig Weekblad* 1978-79, 1249-1263.

Echtscheiding in het Belgisch burgerlijk recht, *Kultuurleven* 1979, 30-37 (co-auteur: R. Gotzen).

(Ed.), *Actuele problemen van burgerlijke stand. Internationaal privaatrecht*, Antwerpen/Amsterdam, M. Kluwer's Intern. Uitgeversonderneming, 1979, 86 p.

De naam van buitenlanders in de akten van de burgerlijke stand, in W. Pintens (ed.), *Actuele problemen van burgerlijke stand. Internationaal privaatrecht*, Antwerpen/Amsterdam, M. Kluwer's Intern. Uitgeversonderneming, 1979, p. 36-55.

1980

Deutsch-belgische Legitimationen, *Das Standesamt* 1980, 5-8 (co-auteur: E. Jayme).

Zwei neue Familienrechts-Zeitschriften in Benelux, *Das Standesamt* 1980, 8-9.

Nieuw kinderrecht in de Duitse Bondsrepubliek, *Rechtskundig Weekblad* 1980-81, 752-758 (co-auteur: H. Nuytinck).

1981

Naam, in *Algemene Praktische Rechtsverzameling*, Gent/Leuven, Story-Scientia, 1981, XXX + 198 p.

Compte-rendu de la discussion ad Van Hove, Le droit successoral des enfants nés hors mariage, in J.M. Pauwels (ed.), *La réforme du droit de la filiation. Perspectives européennes*, Brussel, Bruylant, 1981, p. 276-280.

1982

Echtscheiding door onderlinge toestemming, in R. Dillemans (ed.), *Rechtsgids*, Gent/Leuven, Story-Scientia, 1982, 9 p.

Naam, in R. Dillemans (ed.), *Rechtsgids*, Gent/Leuven, Story-Scientia, 1982, 10 p.

Bedenkingen over een hervorming van de echtscheiding door onderlinge toestemming, *Tijdschrift voor Notarissen* 1982, 199-210.

Zaire. Gesetz Nr. 73/022 vom 20. Juli 1973 über den Namen der natürlichen Personen, *Das Standesamt* 1982, 261-262 (co-auteur: M. Will).

Echtscheiding door onderlinge toestemming. Met modellen van akten, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1982, XXX + 337 p.

1983

Het erfrecht van de langstlevende echtgenoot bij feitelijke scheiding, scheiding van tafel en bed en echtscheiding, in L. Weyts (ed.), *Clausules over het erfrecht van de langstlevende echtgenoot*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1983, p. 89-119.

Belgisch naamrecht, *Het Personeel Statuut* 1983, 18-25.

La législation zaïroise relative au nom. Droit et authenticité africaine, in Académie royale des Sciences d'Outre-Mer. Classe des Sciences Morales et Politiques, *Mémoires in 8°*, *Nouvelle Série*, XLVII, fasc. 2, Brussel, 1983, 126 p. (co-auteur: J. Pauwels).

Recente ontwikkelingen in het Belgisch familiaal vermogensrecht, *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht* 1983, 197-204.

Het erfrecht van het natuurlijk kind en het E.V.R.M. Noot bij Rb. Brussel 29 maart 1983, *Rechtskundig Weekblad* 1983-84, 455-457.

Het erfrecht van de langstlevende echtgenoot. Wettelijke devolutie, reserve en onterving, *Waarvan Akte* 1983 (nr. 4-5), 3-17; (nr. 6), 3-11.

Der Standesbeamte in België und Luxemburg. Gestern, heute, morgen, in F. Görgen en M. Will (ed.), *Der Standesbeamte. Europäische Perspektiven*, in *Schriftenreihe der wissenschaftlichen Gesellschaft für Personenstandswesen und verwandte Gebiete. Neue Folge*, nr. 23, Frankfurt am Main, Verlag für Standesamtswesen, 1983, p. 58-71.

Familie recht. Algemeen, in R. Dillemans (ed.), *Rechtsgids*, Gent/Leuven, Story-Scientia, 1983, 1 p.

1984

Scheiden is geen schandaal meer, maar juridisch blijft het moeilijk, *Intermediair* 1984, 16-23.

Neueste Entwicklungen im Belgischen Erbrecht, *Mitteilungen der Rheinischen Notarkammer* 1984, 56-59.

Het gebruik van de naam van de ex-echtgenoot na echtscheiding. Noot bij Rb. Brussel 27 januari 1982, *Rechtskundig Weekblad* 1983-84, 2791-2793.

Die Anwendung des belgischen, französischen und niederländischen Namensrechts durch den deutschen Standesbeamten, *Das Standesamt* 1984, 188-191.

Burundi, in A. Bergmann en M. Ferid (ed.), *Internationales Ehe- und Kindschaftsrecht*, 81e aanvulling, Frankfurt, Verlag für Standesamtswesen, 1984, 35 p. (co-auteurs: E. Jayme en J. Pauwels).

Judicial Control of Divorce Settlements in Belgium, in J. Eekelaar en S. Katz, *The Resolution of Family Conflict. Comparative Legal Perspectives*, Toronto, Butterworths, 1984, p. 341-346.

De familienaam in het Belgisch recht, *Het Personeel Statuut* 1984, 83-87.

Echtscheiding. Grove belediging. Vereffening van het gemeenschappelijk vermogen. Noot bij Rb. Hasselt 12 juni 1984, *Rechtskundig Weekblad* 1984-85, 1088-1089.

1985

Nietigverklaring van het huwelijk en echtscheiding naar Belgisch en Nederlands recht, in R. Torfs (ed.), *Het nieuwe kerkelijk recht. Analyse van de Codex Iuris Canonici 1983*, Leuven, Universitaire Pers, 1985, p. 96-107.

Testamenten. Aanvulling 1985 bij R. Dillemans, Testamenten, in *Beginselen van Belgisch privaatrecht*, Gent, Story-Scientia, 1985, 16 p. (co-auteur: R. Dillemans).

Internationaal Testament, in *Recht en Praktijk*, nr. 7, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1985, XIV + 142 p. (co-auteurs: N. Torfs en R. Torfs).

(Ed.), *Actuele problemen uit het notariële recht. Opstellen aangeboden aan Prof. A. De Boungne*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1985, XIV + 250 p. (co-editors: H. Vandenberghe en N. Torfs).

Pensioenverrekening bij echtscheiding, in H. Vandenberghe, W. Pintens en N. Torfs (ed.), *Actuele problemen uit het notariële recht. Opstellen aangeboden aan Prof. A. De Boungne*, p. 137-157 (co-auteur: N. Torfs).

Naamdracht, in H. Casman *et al.* (ed.), *Commentaar Personen- en familierecht*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1985, losbladig, 24 p.

Naamwet, in H. Casman *et al.* (ed.), *Commentaar Personen- en familierecht*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1985, losbladig, 22 p.

Die Problematik des Versorgungsausgleichs im belgischen und niederländischen Familien-, Sozial- und Kollisionsrecht, in H.F. Zacher (ed.), *Der Versorgungsausgleich im internationalen Vergleich und in der zwischenstaatlichen Praxis. Colloquium des Max-Planck-Instituts für ausländisches und internationales Sozialrecht Tutzing 1984*, Berlin, Duncker & Humblot, 1985, p. 587-603.

Echtscheiding, in M. Storme, G. Baeteman en J. Gerlo (ed.), *Het familierecht geactualiseerd*, P.U.C. Willy Delva 1984-85, Gent, 1985, p. 1-20; ook in *Tijdschrift voor Privaatrecht* 1985, 1-20.

Overzicht van rechtspraak. Schenkingen en testamenten (1970-1984), *Tijdschrift voor Privaatrecht* 1985, 539-669 (co-auteurs: R. Dillemans, M. Puelinckx-Coene en N. Torfs).

Belgien: Neues Staatsangehörigkeitsrecht. Einleitung und Übersetzung, *Das Standesamt* 1985, 224-228.

In memoriam Prof. Johan Pauwels, *Rechtskundig Weekblad* 1985-86, 63-65.

Echtscheiding door onderlinge toestemming. Uitkering tussen echtgenoten. Verval bij concubinaat. Noot bij Rb. Brussel 24 oktober 1984, *Rechtskundig Weekblad* 1985-86, 58-59.

De naam van het kind in de geboorteakte, *De Burgerlijke Stand* 1985, 51-63, 75-87 (co-auteur: P. Van Hooghten).

1986

De bevoegdheid van de jeugdrechtbank na echtscheiding door onderlinge toestemming. Noot bij Cass. 13 september 1985, *Rechtskundig Weekblad* 1985-86, 2341-2342.

De keuze en de verbetering van een Marokkaanse voornaam. Noot bij Hof Antwerpen 3 februari 1986, *Rechtskundig Weekblad* 1986-87, 118-119.

1987

Noot bij Cass. 5 juni 1986, *Rechtskundig Weekblad* 1986-87, 1480 over de uitkering tot levensonderhoud bij echtscheiding door onderlinge toestemming.

De onvolledige datum van een eigenhandig testament. Noot bij Hof Antwerpen 7 oktober 1986, *Rechtskundig Weekblad* 1986-87, 1620-1624 (co-auteur: N. Torfs).

Noot bij Cass. 12 juni 1986, *Rechtskundig Weekblad* 1986-87, 2020-2021 over de wijziging van de bijdrage in het onderhoud van de kinderen bij echtscheiding door onderlinge toestemming.

Naar nieuw Belgisch erfrecht voor het natuurlijk kind, *A la Minuut* 1987 (nr. 62), 16-20.

(Ed.), *Vereffening-verdeling van de huwelijksgemeenschap*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 1987, 201 p.

De ontbinding van de huwelijksgemeenschap, in W. Pintens (ed.), *De vereffening-verdeling van de huwelijksgemeenschap*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 1987, p. 15-29.

Nieuw naamrecht in Frankrijk, *De Burgerlijke Stand* 1987, 91-93.

Familiaal vermogensrecht in 117 uitspraken. Huwelijksvermogensstelsels. Schenkingen. Testamenten. Erfenissen, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 1987, XV + 243 p. (co-auteur: A. Verbeke).

1988

Neues Namensrecht in Belgien, *Das Standesamt* 1988, 4-6.

Belgien: Neues Abstammungs- und Adoptionsrecht, *Das Standesamt* 1988, 20-24.

Wijzigingen in het Belgisch naamrecht, *Het Personeel Statuut* 1988, 19-21.

(Ed.) *Erfenissen, schenkingen en testamenten. Commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1988, losbladig, (co-editor: M. Coene en A. Vastersavendts).

Personenrecht, in VLIR. Project Open Universiteit, *Inleidend overzicht van het Belgisch recht*, 2, Brussel/Leuven, VLIR/Acco, 1988, p. 34-52.

Familierecht, in VLIR. Project Open Universiteit, *Inleidend overzicht van het Belgisch recht*, 2, Brussel/Leuven, VLIR/Acco, 1988, p. 54-74.

Die Feststellung der mütterlichen und väterlichen Abstammung im neuen belgischen Abstammungsrecht, *Zeitschrift für Rechtsvergleichung* 1988, 259-271.

1989

De maatregelen aangaande het vermogen van de echtgenoten, in P. Senaeve (ed.), *Voorlopige maatregelen tussen echtgenoten (Art. 223 B.W. en Art. 1280 Ger. W.)*, Leuven, Acco, 1989, p. 219-263 (co-auteur: N. Sintobin).

Neue Entwicklungen im internationalen Privatrecht der romanischen Rechtsfamilie. Name und Adoption, *Das Ständesamt* 1989, 173-180 (co-auteur: A. Verbeke).

De vaststelling van de vaderlijke en moederlijke afstamming in het nieuwe Belgische afstammingsrecht, *Het Personeel Statuut* 1989, 46-50.

In memoriam Professor Dr. Johan M. Pauwels, *Jahrbuch für Afrikanisches Recht*, VI (1985/86), Heidelberg, C.F. Müller, 1989, p. XI.

De invloed van het huwelijk op de naam van de echtgenoten, *De Burgerlijke Stand* 1989, 153-159.

Naamdrecht, in H. Casman *et al.* (ed.), *Commentaar Personen- en familierecht*, tweede bijgewerkte druk, losbladig, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1989, 28 p.

Die Neuregelung der Adoptionsvermittlung in Flandern, *Zeitschrift für das gesamte Familienrecht* 1990, 246-247.

Grundprobleme der Universitäts- und Forschungsorganisation in Belgien, in H. Krüger (ed.), *Wissenschaftsrecht. Wissenschaftsverwaltung. Wissenschaftsförderung. Fundamental Problems of Research and University Organization under Aspects of Comparative Law in the EC Member States and Selected Other Countries. Erstes Internationales Symposium*, Bonn-Bad Godesberg, 20-23 september 1989, p. 116-122.

1990

De weg naar de Duitse eenheid, *Onze Alma Mater* 1990, 253-273 (co-auteur: B. von Ammon).

De ontzetting uit de voogdij wegens ontrouw in het beheer. Noot bij Cass. 25 september 1989, *Rechtskundig Weekblad* 1990-91, 51.

Art. 975, in M. Coene, W. Pintens en A. Vastersavendts (ed.), *Commentaar Erfenissen, Schenkingen en Testamenten*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1990, losbladig, 8 p. (co-auteur: B. van Opstal).

Historische Betrachtungen über das deutschsprachige Gebiet und über die rechtliche Stellung der deutschen Sprache in Belgien, in F. Stevens en D. Van den Auweele (ed.), *Houd voet bij stuk. Xenia iuris historiae G. van Dievoet oblata*, Leuven, K.U.Leuven Afd. Romeins Recht en Rechtsgeschiedenis, 1990, p. 541-560.